

Transskription af:

Obscuritas

2:10 Natmændenes verden: Arbejdet som bødlens hjælper åbnede porten til en parallelverden med magiske dimensioner

Vært og tilrettelægger: Louise Lindblad

Medvirkende: Camilla Schjerning, museumsinspektør, Museum Odense
og Poul Grinder-Hansen, fortæller

Redaktør: Rikke Caroline Carlsen

Fortæller: Med bøsser og lange knive står Odenses bøddel og rakkerne Peder og Røde Rasmus høje på adrenalin og kigger ud gennem de skydehuller, de har forsynet huset ved Vesterport i Odense med. De har længe huseret rundt omkring på Fyn og især plaget bønderne, men også adel og præster. De har dræbt en mand og overfaldet hans sønner i Vantinge ved Ringe. Men ingen har turde lægge hånd på dem. Før nu. Militæret er på vej i dette øjeblik, har de hørt, og Peder, Røde Rasmus og de andre natmandsfolk har forskanset sig i bødlens hus.

Louise Lindblad: Du lytter til Obscuritas, sæsongen om dødens ritualer. De tømte byens lokummer om natten. De fjernede og flåede selvdøde dyr, de slagtede gamle heste, og så hjalp de bøddelen med henrettelser. De kaldtes Rakkere og natmænd. De blev betragtet som urene, uærlige og var udstødte af samfundet, fordi de udførte det arbejde, som ingen andre ville tage. Arbejde, hvor de kom i berøring med dødens mørke og overnaturlige kræfter. Det her er historien om en gruppe natmænd, der i 1600-tallet huserede og skabte stor utryghed på Fyn indtil nok måtte være nok, og militæret en forårsdag i året 1668 blev tilkaldt. Hvordan det nåede så vidt, skal du høre om nu. Mit navn er Louise Lindblad. Jeg er taget til det sted i Odense, hvor Bødlens Hus lå for at få et indblik i 16 og 1700-tallets kriminelle underverden. En verden, der ikke har fået meget opmærksomhed i eftertiden, natmændenes verden.

Camilla Schjerning: Altså hvis vi er her i 1668. Så er der marker næsten så langt øjet rækker. Vi står uden for byen, nogle hundrede meter uden for Vesterport, og sådan lidt nord for os. Der går landevejen mod Middelfart, og syd for os går landevejen mod Dalum og videre mod Faaborg, og stedet bliver kaldt Heden. Og der er måske sådan lidt hegn hist og pist, nogle gærder, fordi det er herude... Det byens marker så det er herude folk har deres dyr på græs. Så vi står på kanten mellem by og land her og kan se ind til Vesterport.

Louise Lindblad: Og det er jo også herude, uden for byen, at bøddelen og nat mændene har deres hus.

Camilla Schjerning: Ja, altså her uden for byen, på kanten mellem by og land, der ligger der sådan nogle enkelte huse, sådan en forstadsbebyggelse på det, der hedder Vesterbro, og der har blandt andet bøddelen haft til huse.

Louise Lindblad: Camilla, du skal også præsentere dig selv, og hvor vi sidder her i nutiden.

Camilla Schjerning: Her i nutiden. Jeg hedder Camilla Schjerning, og jeg er historiker, og jeg er museumsinspektør på Møntergården ved Museum Odense. Og lige nu sidder jeg et helt utroligt skønt og fredfyldt sted. Vi sidder nemlig på en dejlig bænk i solskinnet på Assistens Kirkegård uden for Odense. En stor, fin fredfyldt kirkegård med gamle træer. Den har ligget her siden 1811 og er hjemsted for mange af byens store personligheder. Men det er jo også et sted, hvad skal man sige... Døden er til stede, men i dag på en meget fredfyldt måde. Men i 1600-tallet, der har døden været til stede på en lidt mindre fredfyldt måde på denne her grønne plet.

Louise Lindblad: Det er jo det, vi skal tale om nu. Vi starter denne her forårsdag i 1668, hvor at Odenses bøddel og en gruppe rakkere og nat mænd har forskanset sig i det omtalte hus her uden for byen. Og militæret er på vej. Vil du hjælpe mig med at sætte scenen?

Camilla Schjerning: Inde i huset, og vi må jo... vi skal jo forestille os.. jeg tænker, det er bødlens hus - det er ikke noget prangende sted. Det er sandsynligvis et et lille skævt hus og dem, der er derinde, de har sørget for, at det er svært for andre at komme ind til dem. De har også sørget for at lave nogle skydeskår og nogle huller, så de kan komme til at og skyde med deres bøsse på dem, der er efter dem. Og ham der bor i huset, det er jo Odenses bøddel. Han hedder Thomas og inde hos ham er der hans bror, som hedder Røde Rasmus, og han er rakker i den by, der hedder Hillerslev. Og så er der Odensebødlens egen rakker, Peter Rakker, som arbejder her i byen. Så er der en herre, der hedder Laurits skorstensfejer ude fra Middelfart og en anden mand, der har det skønne navn Peter Kæltring fra Ølsted. Så det er sådan en samling af folk med særlige erhverv, kan man sige, som dels er i familie, dels måske bare kender hinanden. De kommer fra forskellige steder på Fyn, og de er altså af forskellige årsager, er de samlet her og forsøger at gemme sig for soldaterne inde i bødlens hus.

Louise Lindblad: Inden vi skal tale om, hvordan denne her meget tilspidsede situation ender, så skal vi lige have styr på de her mænds erhverv, fordi Thomas bøddel, altså bødden, ham kender vi alle sammen. Hovedpersonen i datidens offentlige henrettelser. Men de her rakker og nat mænd, som nogle af dem er, det var... Det er et erhverv, som jeg ikke kendte før jeg talte med dig. Hvad går det ud på? Hvad er det de laver?

Camilla Schjerning: Altså som navnet siger... I dag kender vi jo godt navnet rakker som en skidt person, ikke? Og taler om rakkerpak. I hele denne sag henviser man også til de her mennesker som rakkerpak og så det andet navn man også bruger med hvervet her, natmanden siger jo også noget om, hvornår er det han opererer, og hvad er det for en type erhverv. Man kan sige, man kender ligesom det her erhverv tilbage sådan fra de skriftlige kilder, i hvert fald til et påbud fra Christian den II. i 1521, som siger, at alle byer skal have en bøddel og en rakker, og erhvervet eksisterer helt ind i en i 1800-tallet, men har altså sin storhedstid her i 16/1700-tallet, og rakkeren... Vi kender en beskrivelse af rakkerens arbejde fra Odense fra 1646, eller en prisliste er det, som handler om fjernelse af selvdøde dyr. Noget af det, rakkeren gjorde, var, at han fjernede ådsler og selvdøde dyr inde i byen og generelt sådan alt den urenlighed, alt det skidt, der opstod inde i byen i takt med at byerne vokser. På det her tidspunkt i renæssancen kommer flere og flere mennesker, så kommer der også mere og mere skidt. Der kommer flere og flere dyr ind i byen og alt dette skidt, det vil kongen gerne have ud af byen på en ordentlig måde, så derfor har man de her rakkere, der først og fremmest... Man kan sige, kernen i deres embede starter med at være det her med at skaffe sig af med alle de her selvdøde dyr og også at få skindet af dem osv. Så begynder de også og at fjerne det man kalder natrenovation, altså de begynder at tømme latrinerne inde i byen, og simpelthen køre det her lort på vogne uden for byen. Der er et sted her lidt nord for hvor vi sidder. En mark der bare hedder Natmandsløkken, altså natmandsmarken, som er dér, hvor man har skaffet sig af med alt det her skidt. I øvrigt tæt på, hvor en af byens lossepladser ligger i dag, eller genbrugsplads er det jo selvfølgelig i dag. Og så begynder de også med tiden at have funktion som bødlens hjælpere. Så det her med bøddel og rakker hører ligesom sammen på en måde. Rakkeren er den, der kan hjælpe med, for eksempel, at tage de døde folk ned fra galgen. Eller når folk bliver parteret og lagt på hjul og stejle, så kan rakkeren... Rakkeren kan hjælpe med at håndtere døden på alle mulige måder.

Louise Lindblad: Rakkere og natmænds arbejde bestod i at håndtere døden. De var af den grund både foragtede og frygtede. Og skellet mellem dem og den ærlige befolkning var helt konkret fysisk. Man rørte ikke ved bødlen og natmanden. Deres profession placerede dem ikke kun lavest i samfunds hierarkiet. Røde Rasmus, Peder og de andre, der har forskanset sig i Bødlens hus, er på kanten af samfundet, og de er i de her minutter godt på vej til at skubbe sig selv helt ud over afgrunden.

...

Hvis man gik forbi en af de her mænd eller en hvilken som helst anden natmand i Danmark på det her tidspunkt, hvordan ville man så typisk møde ham?

Camilla Schjerning: Ja, jeg tænker man ville holde afstand, og det ville man af flere forskellige årsager. For det første, så var det rakkerpak. De her folk var mildest talt sådan lidt utilregnelige. Mange af dem var temmelig voldelige. Og så var der jo også det her med, at de var urene. De var på bunden af samfundet. De var ikke nogen, man ville omgås. Man ville ikke smittes eller blive befængt med deres urenlighed og med deres uærlighed.

Louise Lindblad: Det skal vi tale mere om. Først skal vi vende tilbage til de konkrete hovedpersoner i det her afsnit, fordi altså, ud over deres erhverv, så er der jo en ret åbenlys grund til at være bange for de mænd, der nu har forskanset sig i huset her. Der er flere episoder, der har ledt op til, at de står her og venter på, at militæret kommer. De har jo begået et mord.

Camilla Schjerning: De har begået et mord.

Louise Lindblad: På en gård i Vantinge på Midtfyn i året 1667 ligger den unge hesteskærer Rasmus Jørgensen og hans bror og sover. Rasmus Jørgensen vågner ved, at Thomas bøddel, Peder og de andre rakkere står ind over ham med deres våben rettet mod hans ansigt. Han når ikke at reagere, før de skyder ham gennem munden og stikker ham i maven med deres knive. De to brødre overlever mirakuløst overfaldet på gården i Vantinge, men så heldig er deres far ikke. Han var efter kongens befaling rejst fra sit hjemsted for at kastrere heste ved Svendborg. En dag havde rakkerne også opsøgt ham. Og ikke alene myrdede de ham. De tog også efterfølgende til hans gård, plyndrede den og tog en vogn med alt det gods, de kunne føre bort.

Camilla Schjerning: Generelt i hele den tid, vi er lige efter svenskekrigene, og der er rigtig mange fattige - det man i tiden kaldte løsgængere, altså folk, der går omkring og ernærer sig ved at plyndre og myrde og i det hele taget gøre, som de har lyst til, altså gamle, savtakkede soldater... Der er en grund til, at man i dag har en bestemt forståelse af ordet afdanket. Altså at de her aftakkede soldater, som har været hvervet til krigen og nu ikke rigtig har noget at leve af, de finder andre og kreative måder at leve. Og den præcise bande her, som har huseret rundt omkring Odense og omegn. De har jo også myrdet. De har myrdet folk, blandt andet fordi de var interesserede i at kante sig ind på deres erhverv.

Louise Lindblad: Hvem er det, de har myrdet?

Camilla Schjerning: Altså, de har jo myrdet Rasmus Jørgensens far. De har myrdet en såkaldt hesteskærer, altså en mand, der lever af at kastrere heste. Ham har de myrdet. De har efterstræbt hans to sønner, Rasmus Sørensen og hans bror i flere år nærmest, fordi de har natmænd de vil gerne være dem, der tager sig af og kastrerer heste. Rasmus Jørgensen fortæller, at det er de ikke synderlig gode til, fordi sådan cirka syv ud af ti heste, de kastrerer, de dør. Men alligevel så rejser de omkring og forsøger at presse bønderne til at bruge dem.

Louise Lindblad: Fredagen før pinse i 1668 vender rakkerpakket tilbage til gården i Vantinge. Det er ved dag gry. Rasmus Jørgensen ser ud igennem vinduet og får øje på den store og truende flok, der kommer direkte hen mod hans skov. 14 karle og fire kvinder, alle bevæbnet med lange bøsser. Og da han ser Peder og Bødlens ansigt, ved han, at de denne her gang er kommet for at afslutte det, de ikke fik gjort færdigt sidst. Med to børn under den ene arm og en bøsse under den anden lykkedes det Rasmus Jørgensen at slippe over til naboens gård, hvor han kryber op på loftet. Men de 14 karle følger efter. Rasmus Jørgensen kan høre, hvordan en af rakkerne, hvis stemme han ikke genkender, råber, at han nok skal få Rasmus ud. Han kan høre, hvordan rakkeren får fat i stigen og træder op af trinene. Rasmus holder bøssen parat, og idet hovedet af rakkeren dukker op, skyder han ham. Rakkeren falder død ned i porten, og i alt tumulten lykkes det Rasmus Jørgensen at slippe ud af en bagdør. På marken får han fat i en hest og rider bort ind mod Odense by for at skaffe hjælp.

...

Vi er kommet dertil, hvor at vi skal tale om de magiske dimensioner, der også hører til natmændenes verden. Og jeg ved, at vi skal et andet sted hen end der hvor vi sidder nu.

Camilla Schjerning: Vi skal hen til et sted, hvor døden af virkelig meget nærværende. Måske ikke i dag. I dag er det en parkeringsplads, men det er et sted, hvor hvor man igennem flere hundrede år har gravet skeletdele op, for der er foregået nogle meget specifikke... Der er foregået nogle bestemte opgaver, som også var en del af det at være en by i 1600-tallet.

Louise Lindblad: Natmændene levede ikke kun i en juridisk og social parallelverden, de levede også i en verden, som havde en magisk dimension, og det er den, vi træder ind i nu. Få hundrede meter fra bødlens hus lå retterstedet i Odense. Der hvor byens forbrydere blev straffet med døden. Det her sted. Det var ikke et sted, man havde lyst til at mødes efter mørkets frembrud i 1600-tallet, 1668.

Camilla Schjerning: Nej, nej, det var det ikke. I dag er det jo sådan en relativt tilforladelig, grænsende til kedelig asfalteret parkeringsplads. Men før den blev asfalteret, så har man gravet her af flere omgange, da man gravede her sidste gang, i 1980'erne fandt man syv skeletter. Det var nogle lidt særlige skeletter eller måden de ligesom var placeret på, og måden... De mærker, der var på knoglerne, var lidt særlige, fordi det var skeletterne af syv yngre mænd, de fleste i tyverne og trediverne. De var begravet på en alternativ måde, fordi de havde hovedet mellem benene, eller nede ved fødderne. I hvert fald ikke på rette sted. Og to af dem kunne man ved nærmere undersøgelse konstatere havde mærker på halsen og på nakken efter at være blevet halshugget. Den ene med med et fejlhug, hvor man kan se, at bødlen har ramt op i baghovedet og ikke ramt rent på nakken, så der har han været nødt til at hugge et par gange for at skille hovedet fra kroppen. Og de andre er de bærer ikke spor af at være blevet halshugget, men måske rettere kan man formode, at de har været hængt, og at de har hængt så længe i galgen til skræk og advarsel, så hovedet til sidst er skilt fra kroppen, og da man så har kulet dem ned, så har man i stedet for at lægge hovedet, hvor det skulle være, så har man lagt det mellem benene i stedet for. Og der er ikke nogen spor af... Der har ikke været en kirkegård eller nogen kirke lige her i nærheden. Assistens Kirkegård kommer først til i 1800-tallet, så dem, der er begravet her uden for byen, uden for byporten, med hovedet mellem benene, det er forbrydere og kriminelle. Det er et rettersted, og skeletterne er dateret til 15/1600-tallet.

Louise Lindblad: De kunne godt være blevet henrettet nogenlunde deromkring, hvor vores vores bande huserede på Fyn.

Camilla Schjerning: Det kunne de være. Hvis vi skal være rigtig friske, så kan vi måske sige, at nogle af de, der ligger begravet her, faktisk var nogle medlemmer af den bande, for der var jo nogle af dem, der mistede livet den dag.

Louise Lindblad: Retterstedet, som vi står ved nu. Jeg ved, at der dengang var nogle magiske kræfter forbundet til netop det sted.

Camilla Schjerning: Det har jo derfor været et sted, hvor folk ikke har brudt sig om at komme. Man kan sige, det her med henrettelser var jo i perioden en tilskuersport. Det ved jeg ikke om man skal sige, at det var en tilskuersport, men folk havde ligesom en øh... de havde en forpligtelse til at være med i det her ritual. Og det var jo for det meste meget store ritualer, som vi også har talt om tidligere i det her med selvmordsmorderne, ikke? At der ligesom foregik et helt stort ritual, som handlede om at påkalde nogle guddommelige kræfter, for ligesom at få rensset noget af alt denne her synd væk. Men selv om man rensede synden væk, så begravede man jo stadig de døde i uindviet jord. Sandsynligvis fordi man ikke mente, at [hvad skal man sige] den her synd... Der var i hvert fald et eller andet, om det så var synden der var tilbage, eller om det var et eller andet magisk guddommeligt potentiale, der var tilbage i kroppen... Men, de kunne i hvert fald noget, selv om de også var døde. Og der er jo eksempler på, at folk har stjålet kropsdele fra henrettelsespladserne for at bruge dem til forskellige magiske formål.

Louise Lindblad: Det her er stedet, hvor Thomas bøddel erhvervede sig ved at hugge hovedet af forbrydere eller hænge dem i galgen. Og det er her, at byens rakker, Peder, transporterede de dømte til på sin vogn. Samme vogn som han fragtede ådsler og afføring, hvis de skulle have en særligt vanærende død. Det er også stedet, hvor Peder efterfølgende stod for at grave de fordærvede kroppe ned. Altså de, som havde hængt i galgen så længe, at deres hoveder havde adskilt sig for kroppen. Både bøddlen og natmanden kom i direkte berøring med henrettede døde kroppe. De udførte blodets håndværk, og der er jo det med døden og ligdele, især dem fra forbrydere, at de efter sigende indeholder mørke, magiske kræfter.

Camilla Schjerning: De var bange for smitte. På sådan en måde, som altså er sådan... Det er både en fysisk og en moralsk befængthed, der ligesom... Der hænger noget ved dem. Og det samme jo med de redskaber, der knytter sig til henrettelse eller til straf. Kagen eller skampælen, som man lænker folk til og pisker folk ved, den kan man heller ikke røre. Hvis man rører den, så er man også uren. Og det her går jo helt tilbage til noget fuldstændig alment grundlæggende menneskeligt, at man skelner mellem rent og urent og mellem det gode og det, der ligesom er tabu.

Louise Lindblad: Så kan ikke lade være med at tænke på: Hvad gør det ved mennesker? Altså, det må være selvforstærkende på en eller anden måde at vide, hvordan man bliver set på udefra. Hvis nu vi forestiller os, at den her gruppe kommer ind i gården her, hvordan ser du dem for dig?

Camilla Schjerning: De har jo klart ført sig frem på en måde rent kropsligt, som har understøttet og som har fodret den her frygt, ikke? Altså, at de har bandet og svovlet og måske kigget på folk på en særlig ond måde. Og de har jo... Det har jo været en del af deres måde... Det kender vi jo i dag, at folk der ikke nyder, kan man sige, almindelig social respekt. De skaffer sig jo en respekt eller en vej i verden gennem frygt. Så på den måde har det, at folk var bange for dem, det har også har tjent en funktion for dem. Det har givet dem en måde at skaffe sig penge på, en måde at leve

på, og samtidig har de jo også tjent en funktion i samfundet. De har tjent en funktion ved at være dem, der på en eller anden måde kittede samfundet sammen, fordi de var dem der var udenfor. Altså de var med til at understrege, hvordan de andre var civiliserede, hvordan folk i byen var civiliserede, fordi de ikke behøvede at have noget at gøre med de urene ting. Der var andre folk, der kørte deres skidt og lort væk og fjernede de døde dyr. Det var ikke en luksus, man havde ude på landet. Så på den måde er de jo en kerne i også at være en del af byernes civilisationsproces, fordi de skabte andre vilkår for byfolk og en særlig kultur i byen, som var ren.

Louise Lindblad: Nu er vi kommet til det. Slaget skal stå. Rakkerne mod soldaterne ved bødlens hus uden for Vesterport, hvor rakkerne Peder, Røde Rasmus, Peter kæltring og de andre har forskanset sig, og hvor de gennem skydehullerne kan se, at en hær af soldater nærmer sig.

...

Sønneren Rasmus Jørgensen, han ender jo med at få hjælp langt om længe. Hvad er det, der sker?

Camilla Schjerning: Han flygter jo til hest. Der hvor hele denne her store bande kommer efter ham, og han tager ind hos landsdommeren i Dalum og beder om hjælp og landsdommer siger: "Jamen det er ikke... Det falder ikke inden for mit område. Jeg kan ikke hjælpe dig. Du er nødt til at tage ind til Odense." Så tager han ind til Odense og beder om hjælp. Nej, de kan heller ikke hjælpe ham inde i Odense, fordi mordet er ikke sket i byen, så de kan ikke hjælpe, så alle folk vasker deres hænder på et eller andet. De skal... Der er ikke nogen, der skal have noget at gøre med de her natmænd og med bøddelen, det er tydeligt, at det er der ikke nogen, der har lyst til. Så til sidst, så bliver Rasmus Jørgensen så desperat, så han skriver et bønsskrift direkte til kongen, til Frederik den III. og fortæller om den her episode. Og der går ikke mere end fire dage. Så har kongen udstedt en ordre om, at hans repræsentanter her i byen, de skal sørge for at sende officererne ud og ligesom gøre kål på den her bande.

Louise Lindblad: Hvordan ser du scenen for dig? Altså, de er på vej hen mod bødlens hus.

Camilla Schjerning: Jeg forestiller mig jo som sagt det her lille, lidt skæve gamle hus, som er forskanset på alle mulige måder med hvad man har kunne skaffe sig af brædder osv. Og soldaterne, der nærmer sig natmændene der skyder ud inde fra huset med deres bøsser, og soldaterne, der formentlig til sidst hugger sig vej ind i huset. Og de ender jo med at slå fire af dem, der er derinde ihjel, deriblandt byens bøddel. For ikke så lang tid efter bliver der udnævnt en ny bøddel i byen, og denne gang er det en professionel skarpretter, som man går fra at have den her utilregnelige, halvkriminelle bøddel, der omgiver sig med rakkere, til at have en professionel bøddel i byen.

Louise Lindblad: Ved vi, hvem der ellers dør. Hvad der sker med Røde Rasmus og Peter og de andre.

Camilla Schjerning: Vi ved ikke præcis, der er jo i hvert fald fire, nogle skriver, tror jeg, fem der dør, så de fleste af dem mister livet inde i huset. Der er enkelte der er i huset, som lykkedes med

at slippe væk, og der går rygter om, at de har myrdet andre folk uden for byen, og jeg ved ikke... Jeg ved ikke om man lykkedes med på længere sigt at få fat i dem også mænd, men i hvert fald den hårde kerne, de mister livet ved denne her militæraktion. Og måske er der nogen af dem der ligger kulet ned her i nærheden? Det kan vi ikke vide.

[violin]

Fortæller: Du har lyttet til historien om rækkerne mod soldaterne. Rakkernes arbejde bestod i at skaffe selvdøde dyr af vejen, flå skindet af ådsler, aflive gamle heste og sidst men ikke mindst var de bødlens hjælpere - hverv, der blev betragtet som æreløse og urene. Men lokalsamfundenes forhold til rakkere og natmænd var ikke kun præget af foragt, men også frygt. For med hænderne i døden fik Natmændenes verden magiske dimensioner.

[violin]

Louise Lindblad: Obscuritas er produceret af Louise Lindblad for Vores Tid med støtte fra William Demant Fonden. Redaktør er Rikke Caroline Carlsen. Du kan finde flere podcast om historie ved at søge på Vores Tid i din podcast app.

[Vores Tid – Nationalmuseets Mediehus](#)

[Obscuritas 2:10 Natmændenes verden](#)

Produceret af Louise Lindblad for Vores Tid